

KÖNYVESPOLC

BICSOK ZOLTÁN – ORBÁN ZSOLT:

„Isten segedelmével udvaromat
megépítettem...”

Történelmi családok kastélyai Erdélyben

Figyelemreméltó, méretében is monumentális könyv jelent meg nemrég a Gutenberg Könyvkiadó gondozásában Csíkszeredában. Két fiatal székely történész, Bicsok Zoltán és Orbán Zsolt megalkotta a történelmi Erdély kastélyainak naprakész leltárát, Erdély nagy kastélykönyvét. Több mint egy évtizedes levéltári gyűjtőmunka és többszöri helyszíni terepbejárás eredményeként egy 640 oldalas, gyönyörű képekkel gazdagított összegzés született meg. Már az alcím is jelzi, hogy a szerzők az építészeti emlékek mellett az erdélyi nemesi családok történetére is nagy hangsúlyt helyeznek, a kötet egyben erdélyi családtörténet is. A kastélyokat is családonkénti csoportosításban mutatják be, így érzékelhető az egyes családok egykori vagyoni helyzete, jelentősége.

A szerzőpáros csupán a történelmi Erdélyre, és nem az 1920 után tágabb értelemben Erdélynek nevezett elcsatolt területre fordította figyelmét. Ez a terület ugyanis nemcsak földrajzilag, de politikai, kulturális és gazdasági szempontból is jól elhatárolható egységet alkotott, s nemessége is zártabb világban élt. A részletes ismertető előtt két remek tanulmány ad segítséget a múlt megértéséhez.

„Akire több bízatik, az többről tartozik számat adni.” – *Képek az erdélyi nemesség múltjából* címmel Bicsok Zoltán nagyon érdekesen mutatja be az egyes nemzetségek megtelepedését Erdélyben. A honfoglalás kori öt nemzetséghez az első évszázadokban további 16 társult, így 21 ősi nemzetséget kötnek Erdély területéhez, köztük a ma is élő losonci Bánffy vagy a bethleni Bethlen családokat. A XVII. század elején kezdődött meg a grófi címek adományozása, s nagyjából ugyanebben az időben történik az első markáns különbségtétel a főrangú nemesek és a köznemesség között. Erdélyben 66 ezer nemesi rangú személy élt, a lakosság mintegy 5 százaléka. Ezek elsősorban többsége azonban ún. „hétzilváfas nemes” volt. Másik fontos helyi sajátosság, hogy itt nem alakultak ki olyan hatalmas birtokok, mint a királyi országrészen. A fejedelemség kori Erdélyben mindössze 6-7 család alkotta azt a szűk elitet, akiknek birtokai szerényen, de hasonlíthatóak voltak a magyarországiakhoz. Ők a már említett két ősi család mellett a körösszegi és adorjáni Csáky-, az apanagyfalusi Apafi-, a hallerkői Haller-, a hadadi Wesselényi- és a göncruszkai Kornis-családok.

A szerző hangsúlyozza az erdélyi nemesség művelődéspártoló, kultúrafenntartó tevékenységét. Több értékes könyvgyűjteményt is kiemel, melyek azonban sajnos nagyrészt az enyészétek lettek. Tárnyilagosan szól a nemesség „vétkeiről” is, az oltári román munkaerő betelepítéséről és a magyar földek román kézbe adásáról. A XX. században több nagy csapás érte az erdélyi birtokosokat, melyek e társadalmi osztály csaknem teljes eltűnéséhez vezettek. Már az 1921. évi földbirtoktörvény is megtörte a magyar birtokos réteg gazdasági erejét, az 1945. évi földreform azonban kifejezetten kisebbségellenes volt. 1948-ban államosították a még meghagyott bir-

tokokat is, egy évvel később pedig elhurcolták és kitelepítették a földbirtokosokat. Az erdélyi nemesség fegyverrel és méltósággal viselte a megaláztatást. A kényszerlakhely (D.O.) rendeletet csak 1963-ban hatálytalanították. Ezt követően a fiatalabb nemzedék legnagyobb része nyugaton keresett menedéket.

Orbán Zsolt *Támponok az erdélyi kastélyépítészeti tanulmányozásához* címmel az erdélyi kastélyépítészeti korszakait veszi sorra. A kastélyépítészeti első erdélyi csúcspontja a XVI–XVII. század, amikor késő reneszánsz stílusú várkastélyok egész sora épült. A reneszánsz és a barokk is csak megkésve jutott el az elszigeteltebb Erdélybe. A XIX. század második felében a historizmus szellemében építették fel vagy alakították át a kastélyokat. A szerző kitér a kastélyok pusztulására, romlására is. Először a háborúk, felkelések, szabadságharcok (1658–62, 1703–11, 1784, 1848–49) okoztak pusztítást a nemesi otthonokban. Ezeknél is nagyobb csapást jelentett azonban a XX. század. A második világháború során több kastély is súlyos károkat szenvedett, értékes műkincsek tűntek el. Ami megmaradt, azt a hatalomra kerülő kommunista rendszerváltás tüntette el. Jobb esetben csak a díszes bútorok, festmények, könyvek estek áldozatul, a falak közé új intézményt költöztettek, de az épület megmaradt. A magyar arisztokrácia eltűnésével azonban a kastélyaikat is gyorsabb vagy lassabb pusztulásra ítélték.

A könyv fő része az Apafakitól a Wesselényiekig 61 nemesi család 134 erdélyi kastélyát mutatja be, több mint ezer színes képpel, mintegy száz címeres pecséttel és korabeli levélrészlettel illusztrálva azt. Először a nemesi családok történetét tárgyalják, bemutatva legfontosabb tagjait, méltatva érdemeiket, ismertetve fontosabb birtokaikat, rangjuk, kiváltságaik megszerzését és leírva címerüket. Néhány esetben azonban eltérték ettől, ugyanis vannak olyan személyek, akiknek életútja kifejezetten egy-egy épülethez kötődik, őket az illető kastély leírásánál mutatják be. Például Bethlenszentmiklós felépítése nem választható el Bethlen Miklóstól, a szomorú sorsú Árva Bethlen Kata élete pedig az olthévi kastélyhoz kötődik.

A kastélyok leírásánál a kötet taglalja a birtok megszerzésének idejét és körülményeit, az építkezés fázisait, bemutatja az építetöket, mestereket és művészeket, részletesen ismerteti az épületet és a hozzá tartozó melléképületeket, a parkokat, az ingatlan sorsát az államosítást követően, illetve annak jelenlegi helyzetét és állapotát.

E nemesi otthonok tanúi voltak Erdély zivataros történetének. Az épülő, szépülő kastélyok a békés, míg a pusztulás, romlás a háborús, zűrzavaros évekhez kötődnek. Az utóbbi 60–70 év fordított ezen a tendencián. Békeidőben is fokozatosan pusztulnak az erdélyi kastélyok, többnyire tudatosan, eltüntetve a magyar örökség nyomaikat, vagy sorsára hagyva, a műemléki helyreállítás hiánya miatt. Ez a pusztulás sajnos felgyorsult az utóbbi két évtizedben, amikor a korábbi használat kiköltöztek, s a kastélyok magukra maradvá dacolnak az időjárás viszontagságaival vagy az új foglalkókkal. Először csak a

tedő szakad be, majd ahol már nincs tető, a falak is ázni, repedezni kezdenek, míg végül összeomlanak.

A könyvben bemutatott kastélyok jelenlegi állagáról szubjektív felmérést készítettem. A 134 kastély közül 21 kiváló állapotú, a közelmúltban lett felújítva, s további 32 is jó állapotú. A legnagyobb rész, 43 db közepes, elfogadhatónak minősül. Rossz állagú, veszélyeztetett 27 db van és teljesen romos további 11. Ezek csaknem menthetetlenek. Az eredmény talán nem is olyan tragikus. E felmérés azonban nem ad teljesen reális képet, mert az utóbbi időben felújított kastélyok között több kisebb, művészileg kevésbé jelentős is van, míg a romként emlegetettek között található olyanok, mint a kerelőszentpáli, a kapjoni és a csákgorbói Haller kastélyok, a kisbúni Bethlen kastély, a szentbenedeki Kornis kastély, a koronkai Tholdalagi kastély vagy az alvinci fejedelmi birtok. Örömteli, hogy romjaiból kezd újjaéledni Bánffy Miklós Bonchidája, az „Erdélyi Versailles”. A felújítás nehézségeit és elhúzódsát jelzi, hogy az még 1990-ben elkezdődött, többször is abbamaradt, és a nemzetközi támogatás ellenére is igen lassan halad. A Haller-család kastélymérlege a legszomorúbb, hat kastélyuk közül három teljesen romos, örvendetes viszont, hogy a balásztelki és marosugrai épületeket teljesen felújították. Ez utóbbit Erdély első kastélyszállójaként kívánják hasznosítani.

Örömmel olvassuk, hogy több leszármazott visszatért Erdélybe, visszaigényelte és meg is kapta ősei otthonát, s annak helyreállításán munkálkodik. A restitúció azonban nagyon nehezen halad, a jelenlegi romániai birtoklók igyekeznek minél tovább húzni a kastély átadását. Még ahol megtörtént az átadás, ott is hosszú időnek kell eltelnie, amíg a szükséges anyagiak és engedélyek megszerzése után elindulhat a műemléki helyreállítás. Az új tulajdonosoknak legtöbbször nincs olyan jövedelme, melyből a szakszerű műemléki helyreállítás fedezhető lenne. A magyar és román állam, a műemlékvédelem közös összefogására lenne szükség, hogy megmentsük az erdélyi építészeti pusztulófélben lévő kincseit.

A szerzők előadásmódja tárgyilagos, de élvezetes. Hatalmas bibliográfiai anyagot dolgoztak fel, s az esetleges ellentmondások megoldására törekedtek. Egy-egy helyszínre többször is elmentek, hogy rögzítsék az időközi változásokat is. A legkorábbi általuk készített fénykép 2000-ból való, a legfrissebb 2011-es. Volt olyan hely, ahol ez alatt az idő alatt is drámai romlás, például egyes falrészek megsemmisülése következett be. A kötet igen alapos, részletes leltár a XXI. század első évtizedének Erdélyéről, kastélyainak állapotáról. Olyan könyv, amit sokszor kell elővenni, lapozgatni, olvasgatni, hogy emlékezzünk a régi, ma már visszahozhatatlan erdélyi világra. Az érdeklődő olvasót térkép és a helységnevek mutatója segíti a kastélyok földrajzi azonosításában.

(Gutenberg Kiadó. Csíkszereda, 2012.)

Udvarhelyi Nándor

BALOGH MIHÁLY:

A költő és a város.

Petőfi Sándor Kunszentmiklóson

Új kötettel jelentkezett nyáron a tanár, könyvtáros, helytörténész szerző, akinek az írásai nem ismeretlenek a folyóirat olvasói előtt sem. Ebben a könyvben Petőfi és Kunszentmiklós bonyolult viszonyának az összegzését

végezte el. A monográfia előszavából kiderül, hogy megpróbálta „összemarkolni a költő és a város, Kunszentmiklós és Petőfi Sándor kapcsolatának minden föllelhető és lehetséges mozzanatát,” hiszen a „gyermekkor-átutazásokat nem számítva legföljebb két hetet tesz ki Petőfi itteni napjainak száma, amelyekről írásban rögzült bizonyosságunk is van, legalább három vers és néhány levél, sajtóközlemény formájában.”

A kötet nem előzmény nélküli, mert öt éve a Honismeret 2007/4. számában látott napvilágot *A Petőfi-kultusz Kunszentmiklóson* című tanulmánya, de ide sorolhatjuk az „újgyakorlatnak” is tekinthető *Kiskunsági Szentmiklósnak ifjú népe...* című füzetet is (2009), melynek témája ugyancsak a költő és a város, noha rövidebb formában. (Több műve is feldolgozta a város és a költő viszonyát: legutóbb Kunszentmiklósról írt monográfiája, illetve Szabó Sándorral közösen írt helyismereti olvasókönyve.)

A könyv tizenkét fejezetben foglalja össze tárgyát. Először (*Kies Kiskunság, szeretett Szentmiklós*) a szűkebb haza, a Kiskunság és Kunszentmiklós történetének bemutatásával rajzolja fel azt a vidéket, ahol Petőfi született és gyermekkorában élt, majd alaposan elmélyül a szülőváros máig vitatott kérdésében (*Hol született ő ezen a tájon?*). Újdonság az olvasónak, hogy Petőfi verseinek első németre fordítója, Kertbeny Károly először Dunavecset adta meg születési helyül (később Kunszentmiklóst, Félégyházát, végül Kisköröst), s bár számos érv szól Kiskunfélegyháza vagy Szabadszállás mellett, még mindig Kiskörös, a keresztelő helye a „nyertes”.

A következőkben a reformkor harmincas éveibe kalauzolja olvasóit a szerző (*Árvíz előtt, árvíz után*). A gyermek Petőfi bizonyára a városon át szekéren utazva jutott el iskoláiba, Pestre, Aszódra – ide István öccse is vele tartott –, majd Selmece 1833 és 1838 között. (Remek képet kapunk arról, amit a korabeli utazó láthatott a hosszú szekérút alatt.) Az 1838-as tavaszi árvíz itt is hatalmas pusztítással járt: az ekkor Szabadszálláson lakó Petrovics István (1791–1849) háza is romba dőlt. A mézáros apát tartozásai miatt per fenyegette, s hamarosan tovább kellett állnia nincstelennül, a költő pedig nemsokára (1839 szeptemberében) pápai diák helyett katona lett.

1841 tavaszán már Dunavecscén a család. Petrovics István csak „székálló legény”, de 1842 őszétől Kunszentmiklóson is bérelt az ottani marha- és juhszéket Sándor nevében, míg a tényleges munkát kisebbik fia, István végzi (*A szentmiklósi mézárszékből*). Az 1842-es év fontos a költőnek: Pápan balladája az év végén első díjat nyert, előtte májusban jelent meg *A borzó* című verse nyomtatásban! (A második, a *Hazában* már Petőfi néven.) Ősszel még visszament Pápara, de már nem iratkozott be a kollégiumba, felcsapott vándorszínésznek.

Petrovics István (1825–1880) a munkát 1842. november 1-jén kezdte meg Kunszentmiklóson; az *Istók öcsém... – Sándor bátyám...* című fejezet elsősorban róla, kevésbé ismert versírói próbálkozásairól és híres lovas tudományáról szól.

A csikós, a juhász, a szamara, meg egy legenda című részben Petőfi Sándor Kunszentmiklóson született verseiről esik szó. 1844 tavaszán Dunavecscén, a szülői házban találjuk: innen gyalogolt át Szentmiklóásra. Látogatását két vers is bizonyítja, a *Pusztán születtem* és a *Megy a juhász számaron* kezdetű. A szerző a versek keletkezésé-

nek valamennyi mozzanatát és legendáját is csokorba szedte, és kitér a kiadásra nem szánt *Legenda* című versre is, melynek keletkezéséről később a gyerekkori jó barát, Bankós Károly leánya számolt be.

A költő és a város találkozása csúcspontjának nevezhető az 1845. év (*Ünnep volt ez, a barátság szép ünnepje...*). Petőfi ekkor már ismert költő, megjelent első verseskötete, előtte pedig *A helység kalapácsa*, a város pedig májusban a Jászkunország százados „örömvigalmát”, a kunok és jászok szabadsága megváltásának centenáriumi ünnepelte. (Hangulatos képet kapunk itt a régi vigalmakról is.) A város becsülte a szellemi teljesítést, meg is ünnepelte létrehozóját. Petőfi sem járt másképp: amikor július 22-én váratlanul betoppant Bankós Károlyhoz Szentmiklóson, az ifjak lakomát rendeztek tiszteletére, mely hajnalig tartott. (Az eseményt a gimnázium tanulóinak fátylós köszöntése tetőzte be.) Az ünnepség után reggel írta meg a *Búcsú Kunszentmiklóstól* című versét, majd már Szalkszentmártonban fogalmazott rövid levelet új barátaihoz.

Az öröm és az ünnepség órái után a hátra lévő négy fejezetben a könyv komorabb, kevésbé szívdertítő, a költő és a város viszonyának nehéz és fekete napjai következnek: 1848 nyarának helyi eseményei, Petőfi emlékeztetői (ma képviselőválasztásának mondták) kudarcra, illetve annak utózóngéi. Az események több forrásból is részletesen megismerhetők: az olvasó az események minden mozzanatát szemtanúként követheti végig. A június 15-én Szabadszálláson megtartott választás és a vereség részletes leírását a „*Sándor, megbukunk!*” című fejezetben kapjuk. Petőfi vereségének fő oka az volt, hogy a „messziről jött jelölt nem volt tisztában a helyi politika erőviszonyaival”. Az őt éltető sokaság, akivel találkozott, nem rendelkezett választójoggal, az ellenzéki fiatalokból lett városvezetés pedig – néhány kivételtől eltekintve – ellene lépett fel. A választáson a hat mezőváros közül kettőből szinte senki sem jött el. (Most tekintsünk el a választás meg nem engedett eszközeitől, a Petőfit lejárató kampányról, rágalmozásoktól, a költő megfélemlítésétől, a választók leitatásától – másutt is megessett ilyesmik –, bár így együtt talán seholy.) A feszültségekkel teli és fenyegetésekkel is tetézett reggelen végül szekerre rakták a költőt – nem tudták életét garantálni –, és egy mellékúton „menekítették ki” Szabadszállásról. Ezután – eközben – már gyorsan lezajlott a választás. A még versenyben álló jelöltek visszaléptek, és a megmaradó egyetlen jelöltet, Nagy Károlyt megválasztották követnek.

Az események utóéletét az „*Egy pillanatra meg volt lelke törve*” című fejezet tárgyalja. A megalázott Petőfi a választás napján beadványt írt a kormányknak, melyben kérte a törvénytelen választás megsemmisítését. A dokumentumot Deák Ferenc igazságügy-miniszter átküldte a belügybe, melynek három nap múlva hozott határozata szerint nem illetékes a kérdés eldöntésére, és az országgyűlés elé utalta.

Petőfi június végén visszafogottabb hangú röplapot szerkesztett *A szabadszállási néphez* címmel, melyben a választás törvénytelenységéről ír, s hogy azt meg fogják ismétetni. A sajtóban is hangot adott mérhetetlen csalódásának, melyre csak egy alkalommal tudott otrombán reagálni ellenfele, Nagy Károly. A július 5-én megnyílt országgyűlés elé valahogy mégsem került idejében a választás kivizsgálásának ügye és Nagyot követként igazolták. Ezután Petőfi pisztolypárjára hívta ki ellenfelét, aki gyáván meghátrált. A költő végül úgy döntött (talán a

közégbeli hadi események miatt is), hogy soha többé nem lesz követ.

Az összegzésre a zárófejezet (*Végző számvetés némi tanulsággal*) vállalkozott néhány fontos kérdés felvetésével: barátból ellenség lett-e Petőfi? Rút eselszövés vagy politikai szereptevés történt? Van-e tanulság? Az ezekre pontos választ adni nyilván nem tudó, de a körülményeket alaposan bemutató, mérlegelő, az eseményeket „*jobban megérteni és megérteni*” akaró, „*a város és a költő ügyét*” mérlegre tevő szerző úgy véli, hogy a „*korabeli jászkunorsági, kiskunorsági viszonyok alaposabb ismeretében Petőfi itteni bukásának nem annyira a ténye ségvevlnivaló, mint inkább a módja.*”

A kötet szerves, időben mégis elkülönülő része a költő városi „utóéletének” a kritikus bemutatása (*A Petőfi-kultusz Kunszentmiklóson*). Nem nevezhető sikertörténetnek Petőfi emlékeztetőnek az ápolása: „*kultusz és ellenkultusz egyaránt teremtett Petőfi és Kunszentmiklós viszonya, közös története*”. (Igazat kell adnunk a szerzőnek, aki szerint „*a kultusz minőségéért, ellentmondásaiért, s tán még az ellenkultuszért is, némi felelősség a költőt is terheli.*”) Egészen 1892-ig, az Ipartestület akkori március 15-i ünnepségéig a visszafogottság jellemezte: Virágh Dénes főbíró és a város egykori szerepe miatt. Még érdekesebbek a további események: a költő halálának 50. évfordulójától már a „koszorús költő” a főszereplő. A költő születése, majd 1848 centenáriumiának a megünneplése után pedig már az átpolitizált Petőfi jelenik meg.

Izgalmas részletekkel szolgál az *Emlékhelyek, emlékek, relikviák* fejezet, melyben a főleg a helyi vesztésekkel (az elpusztult, elvesztett emlékekkel, épületekkel) és a tévedésekkel ismerkedhetünk meg, majd *Egy különleges Petőfi-emlékhelyről*, Székely Gábor kunszentmiklói magánmúzeumáról kapunk szeretetteljes szavú tájékoztatást. Érdekes adalékokkal szolgál a *Keresztmestől Pistit* fejezet, melyben egy helyi legendáról esik szó: Petőfi öccsének vagy a költőnek magának született-e Kunszentmiklóson törvénytelen gyermeke...

A könyv ismeretterjesztő céllal íródott, „*nem az irodalomtudomány asztalára szánta*” szerzője, az irodalomjegyzők azonban elárulja a filológust: a *Petőfitől, Petőfiről (Válogatás a kunszentmiklói Petőfi-irodalomból)* fejezetben olvashatók a felhasználó források.

A borítón és a szöveg között az olvasó előtt jó részt ismeretlen színes és fekete-fehér illusztrációk találhatók. A kötetet *hangzó olvasókönyvként* CD-melléklet is kíséri, melyen Petőfi Sándor versei, levelei és egyéb írásai, István öccse hat verse és Bankós Károly emlékező írása hangzanak el három előadó tolmácsolásában. A kötet végén szerepelnek név szerint, akiknek a segítsége és támogatása nélkül ez a kitűnő munka sem jöhetett volna létre.

A szerző munkája elején úgy vélte, „*hogy mindent, amit tud, el kell mondania a költő és a város viszonyáról a mai és holnapi kunszentmiklósainak. Mindent, kezdve a szülőhely kérdéssel, lezárva az újabb időkig nyitló Petőfi kultusz bemutatásával. Túlnyomórészt inkább csak epizódok ezek a költő életében és a város történetében, de az epizódok együtt, összeolvasva töltik ki a könyv alcímének ígretét: Petőfi Kunszentmiklóson.*”

Úgy véljük azonban, hogy a kunszentmiklósiaikon kívül a tágabb haza lakói is élvezettel forgathatják ezt a könyvet: diákok, helytörténészek, irodalomtanárok, iro-

dalom- és verskedvelők, könyvtárosok és mindazok, akik számára Petőfi és életműve fontos.

(Kiadta: Kunszentmiklós Város Önkormányzata, 2012. 152 p.)

Murányi Lajos

TÓTH JÓZSEF:

Palatáblától az internetig.

A 300 éves zsámboki iskola története

Dr. Tóth József országosan ismert és elismert helytörténész, a Budapesti Honismereti Társaság elnökségének tagja, Zsámbok község helytörténetének lelkes kutatója ismét egy 296 oldalas helytörténeti munkával lepte meg egyrészt felnevelő faluját, Zsámbok községet, másrészt az iskolatörténettel foglalkozó kutatókat, történészeket. Több évtizedes levéltári bűvárkodás, a községben végzett gyűjtőmunka relikviáinak, rekvizitumainak kitartó megszerezése teszi hitelessé, gazdaggá ezt a munkáját is, amelyet a 300 éves zsámboki iskola tevékenysége előtti tisztelet iratott vele a tőle megszokott alaposággal, és azzal a gondolattal, hogy a múltat meg kell menteni a jövő számára. Ezért érzem a kötetet tisztelegésnek első tanítónője, Domán Piroska emléke előtt, másrészt meg egy olyan helytörténet összegező szándékának, aki a vörössipkás kerékpáros expedíciók lelkes szervezője, több pedagógiai, módszertani kiadvány szerzője, a Kossuth Szövetség alapító tagja, a Tájak–Korok–Múzeumok mozgalom lelkes bábája, a Múltunk Öröksége Alapítvány kuratóriumának tagja. 1987-ben létrehozta a *Tóth Alapítványt*, amely a zsámboki tehetséges, szorgalmas gyermekek tanulását segíti, támogatja. Mindez a kötődés, a falu iránti elkötelezettség természetessé teszi a település vezetésének megértő elismerését, segítő szándékát, ahogyan a falu helytörténetének kiadványait anyagi, erkölcsi támogatásban részesíti, megjelentetését támogatja.

Mindezt összegezendően irt Holló Ilona polgármester ajánlást a Tisztelt Olvasónak: *„Dr. Tóth József számára a helyi értékek, a történelmi hagyományok ápolása, a múlt eseményeinek, a zsámboki Bajza Lenke Általános Iskola történetének felidézése jelentik a biztos fogódzót. A néhány száz évvel ezelőtti eseményeket, a korok szokásait, az iskola felépítését, a korabeli oktatást képzelhetjük magunk elé. A tanulságos és egyben érdekes kiadvány hiteles képet ad, segít eligazodni a régmúlt mindennapjaiban, az iskolába járás akkori nehézségeiben, de a szép és kedves emlékek között is.”* S végül maga a szerző így vall könyvének ajánlásában: *„Úgy vagyok én Zsámbokkal, mint Kiskunfélegyházával Petőfi, aki jól tudta, hogy Kiskörösnön született, de onnan csecsemőként került a kiskunok fővárosába. Büszkén írta: Ez a város születésem helye... Nekem is Zsámbok a szellemi szülőhelyem.”*

A monográfia huszonnyolc fejezetben tárgyalja a zsámboki iskola háromszáz esztendejének történéseit. A *Schola Sambokiensis* fejezetben az egyház, a papok oktató-nevelő munkáját elemzi azzal a tárgyilagossággal, amelyben a keresztény vallás hittételeinek megismertetése, az egyházi szertartások, az imák és énekek megtanulása jól megfér a zsámboki népszokásokkal, hiedelmekkel, tájszólással és sajtóságos népviselettel. Nagy értéke a tanulmányoknak, hogy a helyi plébánia Domus Historia lapjai mellett a Pest Megyei Levéltár Zsámbokra vonatkozó iratanyagát és a Váci Püspöki Levéltár dokumentumait is felhasználta, dolgozott az Országos

Levéltárban, és szemlélte a *Gödöllő és Vidéke* című lapot. A dualizmus korának tárgyalása során fontosnak ítélte meg az *iskolaszék* megalakulását, az Eötvös József nevéhez kapcsolódó XXXVIII. tc. (népiskolai törvény) végrehajtását, majd dr. Ében-Káplár Mihály zsámboki lelkész felbecsülhetetlen munkálkodását. A közművelődés, a szellemi élet fejlesztése, a hitelszövetkezet segítségével az anyagi gyarapodás segítése, a közösségi élet erősítése, a szegények támogatása, mind az ő tevékenységéhez kapcsolható. Igazi kuriózum Ében Mihály számológépének megalkotása. Radványi Barna plébános 1912-ben megalakította a Zsámboki Kulturális Ifjúsági Egyesületet. Érdekes része az iskolatörténetnek, hogy a kisebb-nagyobb viták ellenére a községi tanítók eredményesen tudtak együttműködni a falu felemelkedése érdekében a papokkal. A háborús évek itt is megpróbáltatást jelentettek a falu értelmisége számára, de a konszolidáció elhozta a békés évek alkotó munkájának lehetőségeit. Megindult a leventemozgalom és új iskola épült a faluban. Kiszéledtek az iskola társadalmi kapcsolatai, megindult a rég várt óvoda működése. A zsámboki iskolában folyó munka színvonalára mutat az a kézzel írott levél 1937-ből, amelyet Szent-Györgyi Alberthez írtak, abból az alkalomból, hogy Nobel-díjat kapott.

A II. világháborús évek nehéz megpróbáltatásokat hoztak, de a konszolidáció aránylag gyorsan bekövetkezett, és megindult az „új szellemben” való tanítás. Az iskolák államosítása, és az azt követő ideológiai harc itt talán még nagyobb gondot jelentett, mint más községekben, mert itt a teljes egyetértés szándéka vezette az egyháziakat és a világiakat. Jellemzésül: 1948. szeptember végén Pétery József váci megyés püspököt bérmlás alkalmával még együtt köszöntötte a FKGP, az SZDP és az MKP vezetője az ünnepi ebédén. A Rákosi korszak ideológiai, pedagógiai anomáliáiról történelmi távlatból ír, nem hallgatja el az időkaz eredményeit, az ifjúsági szervezetek sikereit, az úttörőcsapatok lelkesedését, kezdeményezőit, név szerint kiemeli a korszak kiemelkedően teljesítő igazgatóit, pedagógusait, és a „gúzsba kötve táncolás” zsámboki produkcióit. A rendszerváltás utáni időszak nagy eredményeként tekinti a művészeti oktatást, a hangszeres zene, néptánc, drámapedagógiai oktató-nevelőmunkát, az angol nyelv tanításának bevezetését, a környezetvédelemre, az egészséges és kulturált életmódra való nevelés kiemelkedő teljesítményeit. A Comenius-program zsámboki megvalósulása pedig egy olyan világra való kitekintés lehetőségét valósította meg, amely mindig ott volt a háromszáz esztendősk iskola atmoszférájában, nevelőinek gondolatvilágában. S mindezt a szándékot, törekvést, eredményt, a Németh László-i „jó ügyet” megtaláljuk Tóth József iskolatörténeti monográfiájában, amelyet Zsámbok Község Önkormányzata adott ki, a Patkós Stúdió takarékos, igényes gondozásában.

Bihari József

Szücs Sándor és munkásságának időszerűsége

Mi Szücs Sándor munkáinak titka? Miért olvassák, veszik szívesen írásait, könyveit? Miről szólnak Szücs Sándor gyűjtései, történetei, miért oly kedvesek a ma generációjának, irójának halála után is majd 30 évvel? Kérdések, kérdések, amelyekre a válasz: a stílus, a tartalom, a hétköz- és ünnepnapok, a valós anyagi kultúra és a folklór, a hitvilág egysége és egymást kiegészítő magától érthetősége, egyszerű, közérthető, de választékos irodal-

mi nyelven történő közlése lehet. A kutató, a terepen gyűjtő, az adatközlővel társalgó, a megfigyelő, a régimúltat faggató Szűcs Sándor nem vált el a közerthetően fogalmazó, egyszerű, magyaros mondatfűzésben fogalmazó, írásait népdalokkal, népi epikával, szólás-mondásokkal fűszerező Szűcs Sándortól, a szépirotól. A Magyar Néprajzi Lexikon anonim szócikk írója száraz tényeket felsorakoztatva ismertette életrajzát, de azt a népművelői óriási hatást, ami a kisebb-nagyobb cikkei révén is képviselt, nem említette meg. Pedig a tudós gyűjtő, múzeumi szakember (1903. október 23. Biharmagyabajom – †1982. aug. 2.) közerthető színes írásaival aratta a legnagyobb sikereket.

A „három föld”, a bihari Sárrét, a Nagykunság és a Hajdúság vízi emberei, a pákász, a halász, a pásztor, a paraszt népének vízi, víz borította magaslatainak lakói voltak a hősei, a főszereplői történeteinek. A vízke közéletben megbúvó kis falvak és városok történetét kutatta. A nádnak, a mocsári termékeknek, a gyékénynek felhasználása és minden olyan paraszti értéknek, népi tudásnak, megfigyelésnek a fontosságát hirdette, amely a szocialista falvakat építő évtizedekben nem lehetett kérdés, nem került napirendre. De a természetismeret, a népi gazdálkodás a sárvízi ember életében meghatározó volt. Különösen nagy érdemei voltak a szocialista évtizedekben szintén a perifériára szorított hivatás kutatásában, a táltos- és boszorkányhit megrajzolásában. Tudományos munkássága részatanulmányokban vagy adatközlésekben jelentek meg, de önálló kötetekbe rendezve is napvilágra kerültek. Különösen Dankó Imre, Balassa Iván, Bellon Tibor, Orsi Julianna tett példásan sokat Szűcs Sándor hagyatéka és munkássága megismertetéséért.

A táltoshit és a honfoglalás előtti pogány ősvallás kutatóját, a szikár alföldi parasztagzda alakját csak műveiből és képről ismertem. De tudtam és becsültem, hogy szülőfalujába visszament a családi gazdaságát vezetni, és emellett foglalkozott a néprajzi gyűjtéseivel. Nevét először kamaszként hallottam családi körünkben Lükő Gábertól, majd Juló bácsitól (János Sándortól, egykori cserkész főtisztartól), majd Balassa Ivántól, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyettesétől, aki a Magyar Néprajzi Társaság elnöke is volt, és aki a Magyar Néprajzi Társaság Tájékoztató Díját is megalapította Szűcs Sándor tiszteletére. Mindketten bihariak voltak, a Sárvíz mellékéről, Balassa báránói születésű. Talán ezért is értették meg egymást jól, és becsülte Szűcs Sándorban, hogy otthon maradván kutatta népe múltját. Mindezt jól jelzi, hogy az 1755-ben épült szülőházában írt és alkotott, itt születtek meg az Őt körülvevő táj szépséges leírásai. De társult hozzájuk Dankó Imre is, aki Szűcs Sándor 70. születésnapjára szerkesztette meg a Bajomi Krónikát, amely néprajzi és helytörténeti antológia volt a születésnapjára ünnepelt tiszteletére. Annak tiszteletére, akinek még tanára volt Ecsedi István, majd 1936-tól valódi tanítómestere Györfly István, a pesti egyetem néprajzi professzora.

Nem véletlen, hogy szűkebb és tágabb hazája múltjáról oly sokat tudott és adott tovább. Mindentudó polihisztor krónikása volt a pusztai szabadoknak, a ridegeknek, a pásztoroknak, akik szinte az egész évet a szabad ég alatt töltötték állataikkal. Nem csak őrizték, védtek, hanem ha kellett a születést-ellést is segítették, gyógyították őket, mítikus lényekkel vették magukat körül. Közben az isteni elrendelésben megnyugodtak, az ősvallás felszínre bukkanó nyomaival éltek együtt. A most

második kiadásra kerülő *A puszta utolsó krónikása* című Szűcs Sándor írások, kis remek, karcolatok, a tartalomjegyzék is meggyőző mindenkit, hogy nincs és nem volt a puszta emberének olyan élethelyzete, amelyben a népi tudása segítségével, ne gyűrűközt volna meg sikeresen. Legyőzte a természeti kihívásokat, csapásokat, győzedelmeskedett az élet nehézségei felett. Bármennyire is kiszolgáltatott volt, apja-nagyapja tapasztalatával, saját értelmével, még a felfoghatatlant is megmagyarázta és nyugtázta. Egyféle bölcsesség, önismeret, hiánnon magába vetett hit és dac, valamint az örök remény és élni akarás vezérelte azokat, akikről írt. Az élet nehézségei, terhei soha nem győzedelmeskedhettek főszereplőin, akik felülkerekedtek ezeken a materiális gondokon. Erkölcseleg megtisztultak és örök dicsőség lengte be őket.

Nemcsak az Alföld folklórája, hanem az anyagi kultúra egy részét, a népi társadalom szelétét, a vízrendezések előtti és utáni történetet rögzítette és mentette át az olvasóknak. Mindezt tárgyilagosan, de szépiroti magaslattal emelve. A Sárrét és környéke leírása mellé megkapja ajándékkul az olvasó az egykori életmódleírásokat, foglalkozásokat, és egy színes folklóreskót.

A klasszikus regionális gyűjtő, rendszerező Szűcs Sándort életében számos elismerés érte. Munkássága maradó, felfedező és hézagpótló! Mindezt azért kell külön itt és most kihangsúlyozni, mert többen szájbígyesztve, leicsinylően tekintenek ma, a komputeres és szövegszerkesztők, adattárak és keresőprogramok világában a hatalmas munkájára. Olyanok, akik a pusztai terepmunka nehézségét nem vállalják, nem vállalták ilyen mértékben. Sem a helybeli megfigyelést, sem az aktívabb gyűjtés-rendszerezés munkáját. Hiányolják az európai összehasonlítható anyaggal összevetést, a történeti-néprajzi párhuzamok finom kimunkálását. Pedig Szűcs Sándor a pusztai mikrokozmoszának mély ismerője volt, az élet legmagasztosabb és legparányibb dolgainak ismerője. Európa pedig a helyi kultúrák összessége, ma az az európai, aki kötődik valahova, legyen az akár a Sárrét is. Tamási Áron gondolatát találjuk meg ebben is, hogy a világ azért van, hogy valahol otthon legyünk benne. Szűcs Sándor ezt valószínűleg meg, mindenki számára otthonná tette otthonát, Biharmagyabajomot és Sárrétet.

Európában ma felértékelődnek a vizes élőhelyek. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy az autópályák mellett a felesleges vizeket összegyűjtik, elcsorgásukat lehetővé teszik. Kis vizes élőhelyeket, ún. biotópokat hoznak létre, menedékkül madaraknak, vízi állatoknak, békának stb. Ma már mesterségesen kell védeni-ővni-menteni ilyen természeti szigeteket a vízi életet, a kiszáradás, a kiszűrés, a víznélküliség ellen. Nyugat-Európában az autópályák, a párzó békák hatalmas vándorseregét természetesen vándorútjukon, vizes élőhelytől ahol keresztezi az autót, ma már mesterséges árokrendszerrel és emberi erővel védik. Nagyot néznének a régi vízi világ mindent tudó alakjai, lakói, ha ezt megélhették volna! Válik a világ, vele az ember is. Ezért lehetünk hálásak Szűcs Sándornak, hogy összegyűjtötte és megőrkítette a vízi világot, a hajdani vízi emberek életét, küzdelmeiket, az életért folytatott harcukat.

Orsi Julianna gondos szerkesztésében, számos előzménnyel együtt jelenik meg második kiadásban a kötet. Ezzel is tisztelgve Szűcs Sándor (a karcagi Györfly István Nagykanizsai Múzeum igazgatója 1952–1963, a Magyar Néprajzi Társaság Györfly István emlékére kitüntetettje 1973) születésének 110. évi emlékére.

Csoma Zsigmond

BARTHÁNE BORSÓ KATALIN: Lovászpatonának szeretettel... I.

A közelmúltban tartották az immár hagyományosnak mondható Patonai Falu- és Kastélynapot Lovászpatonán, melynek keretében mutatták be a Lovászpatonai Baráti Kör Közhasznú Egyesület kiadásában a község történetének újabb kötetét. Kevés olyan ezer körüli lelket számláló település található hazánkban, ahol ilyen gazdagon feldolgozták volna a rég- és közelmúltjukat.

Bartháné Borsó Katalin szerző-szerkesztő, egyesületi elnök bevezetőjében úgy fogalmaz, hogy a könyvet erendően egy kötetre tervezték, de a feltámi kívánt múlt olyan gazdagnak, széleskörűnek bizonyult, hogy nem fért a több mint 300 oldalas könyv keretei közé. A két kötet cselekményesen mutatja majd be Lovászpatonát múltját a kétezres évtől ezelőtti eseményektől napjainkig. Az első kötet sok érdekes és csodálatos eseményt örökít meg, néha rácafolva az eddigi történelmi ismeretekre. A cél is az volt, hogy a szerteágazó, feledésbe merülő történelmi ismereteket, forrásokat megmentsék a jövő számára. A kemény táblájú könyvborítón Horváth Réka grafikái láthatóak. A könyv egyes fejezeteit Magyar Zoltán színes fotói vezetik be. (A második kötetet a jövő évben tervezik kiadni, de már itt közlik annak tartalmát.)

Pintér Imre polgármester ajánlásában így fogalmaz: *„Egy olyan település múltjába pillanthatunk vissza ennek a könyvnek köszönhetően, ami minden patonai, illetve innen elszármazott számára fontos és érdekes. A színes történeteket, visszaemlékezéseket olvasva eljuthatunk egy általunk már csupán elképzelt világba, ahol megérezhetjük a hétköznapi, ünnepek hangulatát és megláthatjuk az egykori Lovászpatonát. Az írók és a könyv szerkesztője hosszú, kitartó munkájuk eredményeként olyan megközelítésből mutatják be a falu történetének részleteit, eseményeit és az itt élt vagy ma is itt élő embereket, hogy az olvasó szinte átéli és sajátjának tekintheti mindazokat.”*

Az első fejezetben Lovászpatonára születését Horváthné Biró Tímea meseíró *A lovászfű kilenc gyermeke* című meséje nyomán idézik fel. A *Visszaemlékezések, történetek* fejezetben tizenhárom visszaemlékezést olvashatunk, melyből nyolcat az elmondás után Bartháné Borsó Katalin foglalt írásba. Gulyás József, Pölöskei Lászlóné Gyimóthy Irén, Vajda Imréné Kaufmann Erzsébet, Varga Béla és Verbó Lajosné Kovács Jolán leírták izgalmas emlékeiket. Ezen történetek időbeli elhelyezését nagyban segíti, hogy megjelölték a visszaemlékezők születési, illetve elhalálozási évszámát is.

Az *Ismerős arcok* közel 200 oldalas fejezetében hatalmas kutatómunkával derítették fel a Lovászpatonán született vagy ott hosszabb ideig jelentős közéleti munkát végzők életrajzait. A névsorba szedett életutakat Balogh Ferenc (1909–1993) tanító, iskolaigazgató-helyettes nyitja, majd őt követi Bánki Donát (1859–1922) mérnök, feltaláló, egyetemi tanár, a lányok leírása alapján Bertalan Albert (1899–1969) építész, okleveles mérnök, székesfővárosi műszaki tanácsos, hites árvaszéki ingatlanzakértő, presbiter, vitéz, valamint Bognár Endre (1842–1919) evangélikus lelkész. Borsó Gyula (1912–1995) kántortanító, tanár, karnagy, iskolaigazgató és családja történetét lányok, a könyv szerkesztője dolgozta fel. Bús Lászlóné Kulcsár Mária (1925–2004) védőnőre, kultúrotthon-igazgatóra – szintén családi kép közlésével – emlékezik a lányok. Gróf Esterházy Pál dr. (1878–1942) császári és királyi kamarás, jogász, mezőgazdász,

Lovászpatonára egykori földesura a közeli Rédén született és ott lakott öt gyermekkel. A szerző irodalom megjelöléssel ismerteti az apa és gyermekei életrajzát.

Farkasné Fekete Klára dolgozta fel édesapja, Fekete József (1915–2005) jegyző, VB-titkár, sportklub-elnök életrajzát. Az 1926-ban született és ma Balatonfüreden élő Glatz László tanár, iskolaigazgató, edző, sportdiplomata, író, „a füredi Anna-bálok örökös főrendezője” ősi lovászpatonai vendéglős családból származik. Dr. Horn Miklós (1899–1965) uradalmi intéző, tudós, növénynevelő, kandidátus Odessza, Moszkva és Németország után 1922-ben került Lovászpatonára, a gróf Esterházy Pál birtokra. A Horn Miklós és Ströbl Marica esküvőjéről 1930-ban készült fényképben egyben a kor tükröke is. Horváth Lajos (1923) erdész visszaemlékezése adta az alapot életrajza ismertetéséhez. R. Horváth Lajosné Hajdú Etel (1909–1986) iskolai hivatalsegédként dolgozott, majd Sági Gyuláné Kassai Erzsébet szívbetegorvos közlése alapján ismerheti meg az olvasó Kassai Lajos cipész történetét. Kaufmann László (1920–1994) gazdálkodó, katolikus egyházi képviselőtestületi tag, tanácsos, tsz-elnök családi történetét lányuk bocsátotta a könyv szerkesztője rendelkezésére. Dr. Kosztya Lászlóné Dezső Éva (1941) tanár állatorvos férjéről is ír. Mező Lászlóné (született Kovács Julianna) élethúgen fogalmazta meg apja, Kovács Imre kulák családja történetét. Külön érdekesség a népi bölcsességek ismertetése, valamint az ajkai timföldgyár építésében dolgozó politikai fogoly párjához és gyerekeihez írt levele. Kovács Károly (Csali) (1903–1984) mókamester a falu egyik legszínesebb egyénisége volt. Kövecses-Varga Lajos (1957) mineralógus, a síófoki ásvány múzeum alapítója és fenntartója, mely Magyarország legnagyobb magánygyűjteménye. Vitéz László (Laucek) Dezső (1893–1949) katonatiszt, vezérezredes, az első magyar hadsereg főparancsnoka is Lovászpatonán született. Dr. Leiner István (1908–1972) uradalmi, községi és körzeti állatorvos 1940 májusában került a községbe és 1969-ben ment nyugdíjba. Gróf Medgyesi Somogyi János (1756–1809) államtanácsos, alkancellár, Lovászpatonára földesura, gróf Széchenyi István unokatestvére I. Ferenc király bizalmasaként a döntés-előkészítő testület tagja volt és sokat tett az uralkodónál hazánk érdekében. Dr. Miklós István (1877–1945) körorvost és uradalmi orvost 1907-től 38 évig kitartó munka, töretlen hit és áldozatos közszereplés jellemezte. Nagy Jenő (1886–1919) katolikus plébánosot egy vöröskatonára lőtte le 1919. augusztus 3-án. Patonay (Pitying) József (1887–1979) tanár, főgimnáziumi igazgató, történetész, író, publicista először dolgozta fel Lovászpatonára és a lovászpatonai plébánia történetét. Polczer József (1892–1958) községi bíró életét unokája, Pintér Imre írta meg. Polnauer Sándor (1954) főrabbi, könyvtáros, kántor, népzene kutató, Bern kantonának rabbija, a „Páva utcai Zsinagóga tiszteletbeli rabbija” a községben született. Pölöskei Lajosné Szalay Gizella (1917–2003) tanítónő, úttörőcsapat-vezető a nyugatról való visszatérés után kezdett 1946 őszén tanítani Lovászpatonán. Rajcsányi János (1815–1889) evangélikus lelkész, középiskolai és teológiai tanár, '48-as forradalmár írta meg hazája történelmét az ifjúság számára. Szalay Mihály (1880–1970) evangélikus lelkész, író, költőt, lapszerkesztőt 1918-ban választották meg Lovászpatonára, ahol 35 éven át áldozatkész pásztor volt.

Dr. Tiborcz (Ströbl) Sándor (1908–1987) balesetsebész orvos, főorvos a lovászpatonai uradalmi főintéző apjától örökölte derűjét és közvetlenségét. Szombathe-

lyen 42 évnyi kórházi szolgálat után hunyt el. Tóth János (1921–1990) szabómester közkatonaaként 1945. február 1-jén esett orosz fogságba, majd megjárta Kazany és Tajset lágerreit. Haláláig a községben irtte mesterségét. Dr. Varga Gábor érdekes beszámólót írt szülei – Varga Gábor és Sebestyén Lujza – kötődéséről a faluhoz. A névsorban az első kötet e fejezetének utolsó írása dr. Zsidai József (1934–2012) az irodalomtudomány kandidátusa, könyvtári főigazgató, címzetes egyetemi professzor életével ismerteti meg az olvasót, aki gyermekéveitől kötődött Lovászpatonához.

Bartháné Borsó Katalin a könyv befejező fejezeteiben *Tragikus események, bűnesetek* címmel 1747-től 1985-ig derítette fel a Lovászpatonához köthető szomorú eseményeket. Az *Egy kis történelem* évszorosban tünteti fel lovászpatonai földesurait 1405-től 1945-ig, valamint ismerteti a Festetich-, Somogyi- és Esterházy-családok családfáját és hagyatékát. A névmutató 370 nevet tartalmaz.

Bánda László

Két zalai helytörténeti kiadvány

Tantalics Béla: Baglad története

A lendvai illetőségű dr. Göncz László, a Szlovén Köztársaság Országgyűlésének képviselője és a könyv szerzője is a Hetés néven ismert, de a trianoni – ma már csak államjogi értelemben – határ által kettészelt tájegység szülőtte; ha „beszinek”, azaz beszélnek, a kiejtésük is azonos. A most 90 éves szerző – eredetileg tanárember – eddig megírt helytörténeti könyveinek sorában a 17. kötet lényege az, amit a szlovéniai magyar képviselő – maga is remek prózaíró és helytörténész – így fogalmaz meg a kötet előszavának címében: *Szülőfalujának állított emléket a tájegység neves krónikása. A magyar országgyűlés képviselője, ugyancsak tanár és az egyik közeli faluban gazdálkodó Pinter László szerint „Bizony sok párhuzam vonható az akkori időkkel. A válságos idők, az alkotmány és a törvények védelme, s nem utolsósorban példa lehet a hűség és ragaszkodás, amely az imádott haza iránt megnyilatkozik.”*

Nos Tantalics Béla szűkebb hazája Hetés, abban is szülőfaluja Baglad, de jelenlegi lakhelye, Lenti városa is, amelynek történetét 7 kötetben dolgozta föl. *„Ez a kis falutörténet ősapáink harca, küzdelme a létért a járványokkal, az ellenséggel szemben”* – írja a szerző, aki mély főhajtással köszöni meg Baglad és a falujabeliek tanítását. Ő, a tanárember.

Mindenestre érdekes a község nevének eredete. Nagy valószínűséggel a *baglyod*ból vált – minthogy erre felé a folyó=foló, a golyó=goló, a gulyás=gulás – *baglod*á, majd alakult át *baglad*ként az évszázadok során. Itt még 1531-ben is 13 portát laktak, főként nemes emberek, 1548-ban pedig az összeírás 8 portát, 1 hospeszt és 5 pampert, azaz a legnagyobb nyomorúságban élő baglyadit rögzített. Az akkori közállapotot hozza közel a mai olvasóhoz, hogy Beythe István kapott 2 elzálogosított jobbágytelket *„a gabonában való szükség és éhség miatt”*. A mindenüket elzálogosítani kényszerült éhező jobbágyok nevét nem öröközte meg az okirat. Az viszont fontos mozzanat, hogy már az 1600-as évek végétől szerepel egy Babocsay Pál nevű úr, s a községet ma is több Babocsay lakja.

A nép, a szegény s a gazdag is egyaránt megszenvedte a törökidőket, de azt is, hogy „a török elment, a német

rabolt”. Az 1770-es esztendőekben a községet lakta 11 család 50 lélekkel, meg 60 nemes, 20 adózó, s külön szerepelt az összeírásban az uradalmi kocsis és a községi csordás, viszont helyben tanító nem volt, a szomszéd faluból „a szentgyörgyvölgyi tanító látja el a szolgálatot 3 krajcárért, a temetőt 24 krajcárért”. A földművelésre a kétnyomásos módszer volt a jellemző.

Nyakas nép lakta Bagladot: a nemesek megtagadták az adózást, s a disznóleadást is az 1690. augusztus 26-án kelt bizonyoságlevél szerint, és „inkább kénytelenek lesznek a falut pusztán hagyni és mindenestül elválni”. Ugyanis Esterházy Pál herceg bérbe vette a zágrábi püspökségtől a papi tizedet, s ezt akarta behajtatni. Sőt, 18 év múlva újabb ellenszegülésről szól a korabeli híradás. Egyébként ekkor már biztosan Baglad a község neve a nemesi összeírás szerint.

Amikor azonban a haza szava szólította hadba a bagladiakat, mentek: a zalai tájakon – beleértve a mai szlovéniai Lendva vidéket is – szervezte Jelacics horvát bán ellen az önkénteseket Perczel Mór, akit 5 bagladi legény is szolgált. Molnár Pál – sirját a bagladi temetőben gondozzák – honvédtiszt volt, majd a kerület védelmezőjeként országgyűlési képviselő lett a kiegyezés után. Számottevő esemény volt a Nagykanizsa–Szombathely vasúti fővonalba becsatlakozó Zalaszentiván–Zalaegerszeg–Rédics–Lendva–Csáktornya szárnyvonal megnyitása, Baross Gábor miniszter részvételével 1890. október 19-én, s ezzel kinyílt a világra a közel fekvő Baglad is.

Számos régi okirat lenyomata látható a könyvben. A szerző segítségül hívta a zágrábi püspökség egyházlátogatási jegyzőkönyveit. Több környéki templomkép is látható. Kár, hogy a kezettész mennyezetével országos hírnű szentgyörgyvölgyi református templom valahogyan kimaradt a sorból. A mű érdekessége, hogy ha a szerző tehetne, a környékbeli községekből be-belopott néhány adatot, eseményt.

Baglad lakossága 1910-ig folyvást gyarapodott, utána lassanként fogyatkozni kezdett. Kimutatások teszik szemléletessé az akkori körülményeket lakóházakról, művelési ágakról, az állatállományról egészen 1960-ig; a közigazgatási tisztségviselőket pedig 1888-tól a könyv megjelenéséig, azaz 2012-ig.

A háborút követte a vesztes megnyomorító hadisarc: a szovjet hadsereg ugyanazt követelte, amit a magyar megszálló hadsereg pár évvel korábban Ukrajnában: gabonát, húst, lovat, disznót, baromfit, tojást – és az asszonyt sem volt biztonságban. A helyzetet csak súlyosbították a Rákosi Mátyás által elrendelt kitelepítések a határmenti faluból, vagyis a Sztálinnak folyamatosan ellentmondó Tito–Jugoszlávia szomszédságából 1950-ban, majd 2 év múlva is, csak Sztálin halála után enyhült valamelyest a szigor. Ma már szlovén vállalkozóké, földbérloké a bagladi határ egy része.

A könyv mondandóját természetesen adatok, fénykép hosszú sora teszi érzékletessé. A kötet külön értéke a bagladiak és az elszármazottak, de rendszeresen visszatérők – a „bagladozók” – visszaemlékezéseit és az őslakos család sarja, a könyvkiadó Lóránt Beáta polgármester vallomását tartalmazó fejezet (Baglad község önkormányzatának kiadása).

Cseh Valentin: Ormándlak krónikája

Zalaegerszegtől 11 kilométerre, már Belső-Göcsejben található Ormándlak, amelynek történész végzettségű szülőte írta és részint fényképezte is a könyvet, ame-

lyet 2012. június 27-én mutattak be a Göcseji Múzeumban. Ahogyan a Bagladról szóló, úgy ez a könyv is a község földrajzi környezetével kezdődik, majd a régészeti adatok kerülnek sorra.

A község neve onnan ered(het), hogy a törökdúlásig az Ormándi család birtoka volt, mellette létezett a Lak nevű kis település. A szerző ez után nyomon követi szinte évről-évre, hogy mikor melyik uraság vette-adta el egymásnak Ormándot és az ikerfalut Lakot – az őket kiszolgáló-eltartó pörnpép névtelen marad, a korabeli iratok csak az uraságokat nevezték meg. 1777-ben 18 házban laktak Lakon, 1778-ban 96 lelket számláltak össze. Ekkor épült templom is a faluban, melyet a göcseji barokk templomok művésze, Dorfmaister István freskói díszítik a mai napig. A 75 kilós harangot a gráci Martin Feilt mester öntötte. Az 1857-es összeírás 145 lakost vett számba, akik 967 katasztrális holdon gazdálkodtak. Hozzájuk költöztek 1890-ben még Sopron környékéről is.

Fontos döntést hozott 1920-ban a 273 lakos sorsát igazgató községi előljáróság az elemi iskola létesítéséről. A legfontosabb máig ható esemény a község életében, amiről Palkó József nagylengyeli plébános írt 1939-ben a naplójába: „*összel a MAORT [Magyar-Amerikai Olajipari Részvénytársaság] kutatások kezdődtek a plébánia területén és a vármegye göcseji részében... talán kőolajat rejt a föld mélye. A szegénységen sokat javítana.*” Nem tudhatta, hogy dr. Vajk Raul is reményteljesnek ítélte meg az 1937–1939 táján elvégzett Eötvös-ingás mágneses mérések eredményét. A plébános által említett szegénységet csak elmélyítette, hogy a visszacsatolt Észak-Erdély élelméze az anyaországra hárult, ráadásul Németország és Olaszország is élelmet követelt tőlünk, pedig kevés a munkaerő, hiányos és rossz a termés, a cukrot, petróleumot már jegyre adták és zsirhiány lépett föl. Ezt tetézték még – az 1944-es bejegyzés szerint – a lopások, mert magyar, német, majd szovjet katonák rabolták végig Göcsejt, s természetesen Ormándlakot is.

Tán valamit enyhített a helyzeten, hogy a kisgazdák ellenében a kommunisták kieroszakolták a földosztást 1945-ben: átlag 5 holdhoz jutott minden igénylő, a nemzetgyűlési választásokon mégis a kisgazdák értek el 81,48 százalékos eredményt. A plébános arról is panaszkodott 1947-ben, hogy a nagy pénztelenség miatt ritka a fizetett mise, pedig a reverenda ára 800, egy pár cipő 130, a tavaszi kabát 500-600 forint, a tej is 60 fillérbe került.

Az 1950-es választások után megszűnt az önálló ormándlakai önkormányzat, és megalakult a nagylengyeli közös tanács, amelyben 8 személy képviselte a szomszédos kis községet. Egy év múlva létrejött a „Miénk a jó-

vő” tszcs, amelyet a szerző kolhozoknak minősít. Némi kiigazítás azonban szükségeltetik: éppen az különböztette meg a szovjet kolhozról a magyar közös gazdaságokat (kollektívnoje hozjasztvo = közös gazdaság, röviden az első 3 betűből: kol-hoz) hogy nálunk volt háztáji, később, az 1970-es évektől pedig melléküzemág. A 80-as években küldöttségek jártak a Szovjetunióból a magyar tsz-mozgalom tanulmányozására, a Lityeraturmaja Gazjeta, azaz Irodalmi Újság oldalszám mutatta be a magyar közös gazdaságok példáját. A helyi tsz is erejéhez mérten fejlesztett, s amikor egyesült a szomszédos nagylengyellivel – elnöke az ormándlakai születésű Radics Sándor mezőgazdasági mérnök – további gyarapodás következett be: hídmérleg létesült, takarmánykeverő, jókora disznóhizlaló telep, több kövesút épült, gáz- és vízvezeték hálózta be a községet.

A lényeg, hogy ettől kezdve más lett az élet, az addig maguknak dolgozó parasztok megtanultak tervezni és szervezni, közösséget alkotni. Ez a terjedő magatartásbeli tudat jól jött az ipari munkássá vált parasztembereknek, amikor a község határában lemélyített NI-1 jelű kutatófúrás biztatására lefűrt NI-2 1950. március 11–18-án dugattyúzással sűrű, fekete, bitumen-szerű kőolajat adott. Ettől kezdve tucatjával jelöltek ki fűrészi pontokat. Igaz, hogy a mezőgazdasági területek nagyon megszenvedtek az olajkutatást, hiszen a nehézárművek kíméletlenül tönkretettek mindent, a nyersolaj pedig számos helyen foltokat hagyott, például a legelő használata lehetlenné vált. Ám a környékbelieknek – tehát az ormándlakaiaknak is – kiváló kereset került. Az 1960-as adat szerint a 332 lélekszámú községben tucatjával épültek a téglaházak a korábbi vertagyag-falú hajlék helyett.

Sajnos, írja a szerző, a község elég rossz állapotban érte el az 1990-es esztendő, amikor bekövetkezett az ország demokratikus átalakulása, a községet sújtó tanácsrendszer fölszámolása, az önkormányzatiság létrehozása. Jelenleg Ormándlak a szomszédos Gellénháza közigazgatási társközségével közös körjegyzőségben van. A 2000-es évektől kezdve újabb föllendülés kezdődött: a község csatlakozott a szennyvíztársuláshoz, utakat tudtak fölültetni, könyvtárral gazdag teleház nyit számítógépes ablakot a világra.

A könyvet számos hiteles adat, fénykép, forrás, irodalom teszi szemléletessé 1260-tól, egy birtokadományozó oklevélről kezdve – ez említi meg először a falu és a környékbeli települések nevét. Külön mellékletként szerepel Ormándlak község kataszteri térképe 1859-ből. (Kiadta a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága 2012-ben.)

Ferenc Győző